

La moneda imperial barcelonina de Carles I (V) i l'expedició a Tunis (1535). Estat de la qüestió i noves perspectives

XAVIER SANAHUJA ANGUERA*

L'any 1535, Carles I, exercint d'emperador de la cristiandat, emprengué personalment una campanya contra Tunis, que havia estat recentment ocupada per l'almirall otomà Barba-rossa i havia esdevingut una perillosa base desestabilitzadora del Mediterrani occidental. L'expedició naval, nombrosa en vaixells i en homes, es va preparar i va sortir de Barcelona el 30 de maig de 1535 per acabar de reunir-se a Càller (Sardenya), on el genovès Andrea Dòria en prengué el comandament.¹ El contingent humà el formaven catalans, castellans, alemanys, sicilians i napolitans, entre els súbdits de Carles, als quals calia sumar els reforços proporcionats pel rei de Portugal, pel Papa, per la ciutat de Gènova i pels cavallers de l'Orde de Malta. El 14 de juliol, els expedicionaris van desembarcar a la Goleta i, finalment, prengueren la ciutat de Tunis el 21 de juliol.²

Molt abans d'aquests fets, a principis de 1534, l'emperador ja estava planificant una fabricació de moneda singular per a facilitar el pagament de l'expedició. El fet extraordinari era que la moneda projectada, i posteriorment efectivament encunyada, no havia de ser cap tipus de moneda territorial (de Catalunya, de Sardenya,

* Investigador numismàtic, membre de la SCEN i del Grup de Recerca Consolidat en Estudis Medievals «Espai, Poder i Cultura» (UdL-URV).

1. I on Carles I concedí a la ciutat de Sàsser llicència per a fabricar moneda local. L'arribada de l'emperador a l'illa de Sardenya, l'any 1535, fou aprofitada per les autoritats municipals de Sàsser, que li demanaren i obtingueren una llicència monetària local (Mariano SOLLAI, *Monete coniate in Sardegna nel medioevo e nell'età moderna (1289-1813)*, Sàsser, 1977, p. 361-365). La motivació de la concessió no tenia res a veure amb la penúria de la moneda menuda de Càller, que era aleshores la de circulació general, sinó amb les necessitats econòmiques de la ciutat: «Més per la pobresa de la Ciutat, a tal se puga remediare en algunes necessitats sia servit vuestra senoria dar licencia de batre tre-centos ducats de menuts juxta decretació de sa magestat y gràcia feta per temps de deu anys» (SOLLAI, op. cit., p. 368; Miquel CRUSAFONT, *La moneda catalana local, segles XIII-XVIII*, SCEN, Barcelona, p. 1990).

2. Manuel FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, «Conquista de Túnez», dins R. Menéndez Pidal [Dir.], *Historia de España, XVIII. La España del emperador Carlos V (1500-1558; 1517-1556)*, Madrid, 1966, p. 417-468.

de Castella, de Nàpols, etc.), sinó personal, de l'emperador, i de caire universal. L'emperador comptava amb una important partida d'or i d'argent que provenia del Perú, en barres i també en forma de setze gerres singulars (vuit d'or i vuit d'argent), d'entre vint i trenta quilos cadascuna, que tenien "*dos asas y una cabeza de perro y dos picos.*"³

Per a fer efectiva la fabricació, es traslladaren a Barcelona operaris de totes les seques dels seus regnes peninsulars i també les grans quantitats de metall preciós recentment arribat d'Amèrica, via Sevilla. Quan les monedes s'acabaren d'encunyar, l'emperador i les seves naus ja havien pres i saquejat Tunis, però encara serviren per tornar els diners anticipats i gastats en l'operació bèl·lica.

1. Preparatiu i organització de l'emissió

Al capdavant de l'operació encunyadora se situaren Fadrique de Portugal, arquebisbe de Saragossa i lloctinent general de Catalunya; Joan Ferrer i Despuig, regent de la tresoreria reial del principat de Catalunya;⁴ Alonso de Idiáquez, secretari reial i del Consell d'Estat de Carles I; Joan Fix, armer de sa majestat; Enríque de Cortavilla, ajudant de guàrdia de joies de sa majestat; i García Álvarez de Toledo, general de sis galeres i futur virrei de Catalunya i de Sicília (docs. 1-4).

Per tal de tirar endavant aquest negoci, inicialment s'havia previst mobilitzar només el personal i els oficials de les seques de Barcelona i de Perpinyà. A mitjan març de 1535, el lloctinent general de Catalunya començava a proposar fer venir el personal de la seca de Saragossa en el cas que fos necessari (doc. 1). Finalment, l'emissió extraordinària va necessitar la feina d'operaris de les cases de moneda de Burgos, Conca, Pamplona, Segòvia, Sevilla, Toledo i València, a més dels de les tres cases esmentades anteriorment.⁵

3. Francisco de P. PÉREZ SINDREU, «Acuñaciones mandadas efectuar en Barcelona, por Carlos I, en 1535», *Numisma* 230, SIAEN, Madrid, 1992, p. 279-295. La publicació de documents relatius a aquests fets, així com l'assaig d'identificació de les monedes resultants, ha estat tractat per molts autors, des de Josep SALAT (*Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña, con documentos justificativos*, Antoni Brusi, Barcelona, 2 vols., 1818 [reeditat per J. R. Cayón, Madrid, 1982]), passant per Aloiss HEISS (*Descripción general de las monedas hispano-cristianas: desde la invasión de los árabes*, Madrid, 3 vols., 1865-1869), i Tomás DASÍ (*Estudio de los reales de ocho*, València, 1950), fins a l'esmentat PÉREZ SINDREU. La majoria de documentació històrica es conserva a l'Arxiu General (del regne de Castella i Lleó) de Simancas, dins de la secció «*Diversos de Castilla*». Malauradament, Felip MATEU LLOPIS («Las acuñaciones barcelonesas de oro de Carlos I y la introducción del escudo en España», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, Barcelona, 1945, p. 5-33) també va tractar el tema en un article que ha tingut –i continua tenint– una amplíssima difusió i acceptació. L'article encaixava plenament amb l'ambient de plena eufòria nacional espanyola de la postguerra. Mateu Llopis hi conclouia que calia identificar aquesta emissió puntual de moneda estrangera amb l'inici, l'oficialització i l'encunyació normalitzada del patró escut d'or a tota la península Ibèrica, confontant les dates d'emissió, els objectius polítics de la casa reial i dels governs dels diferents Estats peninsulars, i fins i tot les espècies monetàries encunyades a cada Estat i llurs valors de canvi.

4. A la documentació, "tresorer en lo reial consell de Catalunya".

5. PÉREZ SINDREU, *op. cit.*, p. 291.

La cèdula reial que ordenava la fabricació i establia llurs característiques fou datada el 30 de maig.⁶ L'or i l'argent necessari fou enviat des de la Casa de la Contractació d'Índies de Sevilla, provinent d'Amèriques.⁷ Julián de Carvajal, assajador de la seca de Sevilla, fou nomenat assajador principal de l'emissió i assistit pels assajadors de Toledo, Baltasar Manzanos, i de Barcelona, Bartomeu Caralter.⁸ Els encunyys van ser obrats per Felipe Romeo (o Romero), mestre d'encunyys de la seca de Saragossa; Martín del Rincón, gravador de Toledo, i Andreu Calaf, gravador de Barcelona. L'administració i el control dels metalls i monedes encunyades fou encomanada a Juan de Enciso, comptador, i a Diego de Ayala, contrast de la ciutat de Toledo.⁹ El 22 de juliol de 1435, la feina ja havia començat i la previsió era d'acabar el batiment d'or i argent en només dos dies.¹⁰ A mitjan setembre, la finalització de l'encunyació de la moneda de billó, la darrera emesa, era imminent (doc. 2).

2. Característiques de les monedes emeses

La moneda batuda l'any 1535 rebé el nom de moneda imperial. No era moneda catalana, ni castellana, ni napolitana. Així, les monedes d'or eren anomenades alternativament escuts o corones imperials en els documents de fabricació i en la correspondència privada (doc. 4). Les monedes de plata eren anomenades rals (imperials). Inicialment es van fabricar rals, mitjos rals i peces de tres rals. Aquestes últimes rebien el nom de *tostons* (o testons). La moneda de billó rebia el nom de menuts o diners (imperials). És molt probable que la llei de l'argent emprada en aquestes fabricacions fos la mateixa llei castellana d'11 diners i 4 grans. Ho podem deduir del fet que la talla aproximada s'establís a partir del marc de Castella, i no pas del de Barcelona. La talla dels rals imperials fou de 80 peces per marc. La moneda de billó es fabricà amb 24 grans (1 diner / 7,75 %) de llei d'argent. Pel que fa la talla de la moneda de billó, l'ordre inicial preveia que havia de ser de 280 peces per marc de Castella. En canvi, els documents signats pel regent la tresoreria del principat assenyalen que la talla final d'aquestes peces va ser de 312 peces per marc aproximadament (doc. 4). El pes unitari mitjà resultant devia ser de 0,74 grams.

Pel que fa a les empremtes, el document publicat per Francisco de Paula Pérez Sindreu explica de manera molt precisa la forma de les monedes que s'havien de fabricar.¹¹ Els escuts d'or: «*acuñados de la una parte nuestras armas reales con el*

6. *Ídem*, p. 280.

7. *Ídem*, p. 280-289.

8. Aquest darrer, segons PÉREZ SINDEU, *op. cit.*, p. 289.

9. *Ídem*, p. 289-290.

10. AGS (Archivo General de Simancas), *Secretaría de Estado, Corona de Aragón*, Lligall 271, doc. 90.

11. PÉREZ SINDEU, *op. cit.*, p. 280.

águila rampante ymperial y un letrero que diga CAROLUS QUINTUS IMPERATOR; y de la otra parte tenga una cruz y en cada extremo d'ellas la corona imperial y un letrero que diga HISPANIARUM ET UTRISQUE SICILIE REX". Els testons d'argent: «*sean del mismo cuño, armas, devisas y letreros (que els escuts d'or)*». Els rals i mitjos rals: «*que de la una parte tengan la misma cruz y el letrero que han de tener los dichos escudos ymperiales y de la otra las columnas de nuestra devisa del PLUS ULTRA*». I, finalment, que els diners de billó: «*lleven los letreros de las otras monedas de oro y plata abreviadas las letras y en la una parte las colunas y en la otra una cruz de Jerusalén*».

3. Volum d'emissió i benefici reial

Coneixem el volum final d'aquesta emissió gràcies a documentació publicada per Francisco de P. Pérez Sindreu¹² i per altres documents inèdits que he inclòs a l'apèndix documental (docs. 3-4). Les xifres totals, però, no distingeixen les quantitats encunyades de cada denominació de moneda de plata.

Taula 1

Emissió de moneda imperial (juliol-setembre de 1535) per operaris de cada seca

	Or		Argent			Billó	
	marcs	peces	marcs	rals	típus	marcs	peces ¹³
Barcelona	472	32.096	452	36.160	?	1.946	607.152
Burgos	930	63.240	415	33.200	t, r, m	989	308.568
Conca	934	63.512	675	54.000	t, r, m	860	268.320
Pamplona	473	32.164	411	32.880	t, r, m	2.067	644.904
Perpinyà	179	12.172	508	40.640	t, r, m	4.941	1.541.592
Saragossa	480	32.640	262	20.960	t, r	3.238	1.010.256
Segòvia	514	34.952	562	44.960	t, r, m	819	255.528
Toledo	695	47.260	236	18.880	t, r, m	1.232	384.384
València	592	40.256	436	34.880	?	921	287.352
TOTALS	5.271	358.292	3.956	316.560		17.012	5.308.056

Un cop descomptat el valor del metall i les despeses de fabricació, els beneficis bruts del rei en l'emissió van ser comptabilitzats en 27.974 ¼ escuts, la meitat dels quals es van rebre en moneda de billó, i poc menys d'una tercera part, en mo-

12. *Idem*, p. 291-294.

13. La xifra total l'he obtingut aplicant la talla final aproximada de 312 per marc de Castella, segons consta en el document 3. La talla teòrica havia de ser de només 280 peces per marc.

neda d'or. A aquesta xifra, rebuda pel regent la tresoreria reial del Principat de Catalunya, encara va caldre descomptar-hi certes quantitats destinades a pagar el transport de les monedes i joies reials a Palamós, per tal de ser embarcades, entre d'altres despeses. Al final, el benefici net de l'operació d'encunyació de moneda imperial a Barcelona, en el moment de treure les monedes fora de Catalunya, va ser de 27.554 $\frac{1}{4}$ escuts (doc. 2).

Volum emès	403.102 $\frac{3}{4}$ escuts imperials d'or
Benefici net per a l'emperador	27.554 $\frac{1}{4}$ escuts imperials d'or

Taula 2

Emissió de moneda imperial (juliol-setembre de 1535) per metalls

Deno-minació	Valor (rals Imp.)	Llei	Talla pxm	Volum emès	Valor emissió	
					Escuts	Rals Imp.
Escut	12	22 q.	68	358.292 escuts	358.292	4.299.504
Testó	3	11 $\frac{1}{2}$ d.	26 $\frac{2}{3}$	316.560 rals	26.380	316.560
Ral	1		80			
$\frac{1}{2}$ ral	$\frac{1}{2}$		160			
Diner menut	$\frac{1}{24}$	1 d.	312	5.308.056 d.	18.430 $\frac{3}{4}$	221.169
TOTAL					403.102 $\frac{3}{4}$	4.837.233

Font de les taules 1 i 2: Pérez Sindreu (1992) i documentació inèdita de l'AGS.

4. Problemes d'identificació

Des de molt aviat es va veure que la catalogació de les monedes imperials no seria gens fàcil.

Josep Salat reproduí en el seu *Tractat* una crònica contemporània d'aquesta emissió monetària que no coincideix amb la informació obtinguda dels documents oficials (doc. 4).¹⁴ La documentació de Josep Salat assabentava d'algun aspecte contradictori, com ara l'existència de mitjos escuts d'or i de peces de sis rals, o la

14. El document reproduït per Salat és datat el 1534. Es tracta d'un error.

uniformitat de les empremtes monetàries: «Les monedes que feren foren aquestes, escuts d'or que valian 21 sous barcelonesos e mitg escuts ho coronas que valian 11 sous, e coronas d'argent que valian 11 sous, de mijas coronas 5 sous 6 diners, de reals que valian 22 diners e molts menuts, y tota la dita moneda, axí de or com de argent de una part tenia forjat la creu de Jerusalem y de altra las columnas ab lo plus ultra. En Barcelona correu poch y casi no gens dita moneda, que tota serví per pagar la armada que sa magestat entenia fer y de fet féu».

Sabem segur que Salat i el cronista barceloní s'equivocaven en considerar que tots els tipus monetaris fabricats duïen empremtades les columnes amb el PLVS VLTRA. També s'equivocaven en identificar el mot "corona" amb la denominació de "mig escut", atès que a la documentació oficial les corones i els escuts eren considerats la mateixa moneda. En canvi, el document de Salat ens assabenta amb certesa de la varietat de denominacions monetàries batudes durant l'operació. El text de Salat documenta peces de ½ escut («coronas d'or») i peces de 6 rals («coronas de argent que valian 11 sous»), que no apareixen per a res en la documentació oficial dels arxius del Regne de Castella, però que sabem del cert que existeixen.

També al segle XIX, Aloiss Heiss copià els dibuixos d'algunes d'aquestes monedes i les situà a Nàpols.¹⁵ Els dibuixos eren incorrectes o massa poc explícits i van fer creure al numismàtic belga que existien peces de 12 rals (escuts d'argent) i rals d'argent amb la tipologia de l'àliga, pròpia de les peces múltiples. Anys més tard, el *Corpus Nummorum Italicorum* (CNI)¹⁶ incorporà les dades de Heiss pel que fa a l'existència de peces de 12 rals d'argent i fins i tot reproduí el dibuix erroni del ral d'argent. Ni Heiss ni el CNI s'adonaren que no existeixen els escuts d'argent imperials, ni tampoc que el suposat dibuix del ral d'argent amb àliga era, en realitat, el dibuix d'un mig escut d'or, documentat però encara avui desconegut.

A l'igual que el CNI, Memmo Cagiati¹⁷ també va incloure aquestes peces a la sèrie de monedes batudes a Nàpols. Passats els anys, però, tots els autors italians han anat desestimant aquesta atribució, considerant que totes les monedes imperials són d'origen hispànic (*di conio spagnolo*), fins i tot aquelles no documentades explícitament a Barcelona.¹⁸

Dasí s'adonà de l'existència de marques diverses a les empremtes de les monedes imperials i concloué que corresponien als diferents tallers que intervin-

15. Segons HEISS (*op. cit.*, vol. II, p. 392) els dibuixos provenien d'un *Placart* de l'any 1606, en el qual fins i tot s'assenyalava que les peces d'argent de 12 rals pesaven al voltant de 27 grams. En canvi, però, la mateixa font les descrivia amb un diàmetre de 40 mm que, per força, ens remet a les conegudes monedes de 6 rals d'argent.

16. Diversos autors, *Corpus Nummorum Italicorum*, Roma, 1910-1943: vol. XIX, làm. 14, n. 1-3, 5--9; làm. 16, n. 20-21; p. 305-315 i 402-403. El CNI és, encara avui, l'únic catàleg que inclou totes les denominacions conegudes de moneda imperial de Carles V.

17. Memmo CAGIATI, *Monete del Reame delle Due Sicilie*, Nàpols, 3 vols., 1911-1917.

18. Per exemple, a Michele PANNUTI i Vincenzo RICCIO, *Le Monete di Napoli*, Nàpols, 1984; o Davide FABRIZI, *Monete italiane regionali: Napoli*, Edizioni Numismatica Varesi, Pavia, 2010, per citar dos dels més recents.

gueren en l'encunyació a Barcelona, ja que estava convençut que totes les monedes, incloses les no documentades, es van fer en aquell breu període de temps. Però aquesta hipòtesi perd molta credibilitat després d'haver publicat exhaustivament la documentació oficial de l'encunyació barcelonina.¹⁹ De fet, i per acabar-ho d'adobar, el mateix Dasí publicà documents en els quals es dedueix una fabricació de moneda imperial continuada, probablement a Sevilla i a d'altres llocs, immediatament anterior a la fabricació dels primers escuts castellans.²⁰

Denominacions de moneda imperial i llurs equivalències

1 escut = 1 corona = 4 testons = 12 rals = 288 diners menuts

½ escut = 2 testons = 6 rals = 144 diners menuts

1 testó = 3 rals = 72 diners menuts

1 ral = 24 diners menuts

1 mig ral = 12 diners menuts

1 diner menut

Valor de canvi entre moneda imperial i moneda barcelonina²¹

1 escut (24 sous mi) = 21 sous 6 diners mb

½ escut (12 sous mi) = 11 sous mb

1 testó de 3 rals (6 sous mi) = 5 sous 6 diners mb

1 ral (24 diners mi) = 22 diners mb

1 mig ral (12 diners mi) = 11 diners mb

1 diner menut = 0,92 diners mb

5. Proposta de identificació

Així, doncs, la correcta identificació i classificació d'aquestes monedes imperials continua sense poder resoldre's. Quines monedes es van fabricar a Barcelona i quines no? I on es van fabricar les monedes imperials que no es van fabricar a Barcelona? Per tal de donar resposta a aquestes preguntes, i atès que els documents són incomplets i no coincideixen amb l'evidència numismàtica, proposaré una via de recerca partint de l'estudi de les marques característiques que apareixen a les monedes conegudes, les quals es poden repartir en quatre grups:

19. Dasí, *op. cit.*, p. 51 i 53. A propòsit de les denominacions no documentades, ell justificava que «la autorización de la acuñación de estas últimas monedas se debe de encontrar en alguna disposición complementaria, hoy desconocida».

20. Dasí, *op. cit.*, doc. 217, d'octubre de 1535: "... que labrandose en sus reynos tan grand cantidad como se ha labrado, y se labra", "... a la Atarçana (de Sevilla), donde labramos el oro de Su Magestad".

21. Valor de canvi a Barcelona, segons Salat (vegeu doc. 5). El document diferencia entre escuts d'or i corones d'or o mig escuts. Aquesta diferenciació és un error, segurament produït pel pas del temps. Segons es comprova a la documentació oficial original, així com en altres documents de mitjan segle XVI, cal considerar que els mots "escut" i "corona" eren sinònims en aquella època.

- 1.- Escuts amb lletres K als espais de la creu del revers.
- 2.- Escuts i rals amb estrella de vuit puntes a la llegenda.
- 3.- Escuts i rals amb torre a la llegenda.
- 4.- Escuts, rals i menuts sense marques o amb creus a l'inici de la llegenda.

Grup 1: lletres K.

És l'únic grup que presenta un estil diferenciats, que s'observa en molts detalls dels encunys, especialment en la forma triangular de les corones que acompanyen la creu del revers. En alguns exemplars, els lleons i els castells de l'escut imperial estan intercanviats de posició. Només es coneixen escuts senzills. Dels quatre grups, també és l'únic que ha estat considerat majoritàriament d'origen napolità pels tractats espanyols. En canvi, els autors italians posteriors a la publicació del CNI no el consideren italià.

Grup 2: estrella de vuit puntes

Aquest grup inclou escuts, peces de sis rals i testons. L'estrella encapçala la llegenda del revers. Mai no es troba situada al mig de l'empremta. L'estrella ha estat generalment considerada la marca personal de Julián Carvajal, assajador de la seca de Sevilla i també un dels dos assajadors nomenats per a verificar la qualitat de les encunyacions imperials de Barcelona. Per tant, hom ha tendit a creure que aquest grup de monedes que duen l'estrella era el que efectivament havia estat fabricat a Barcelona. Però malauradament l'explicació no deu ser tan senzilla, atès que existeixen dues dificultats que cal considerar. La primera és que continua sense estar documentada la fabricació de peces de sis rals a Barcelona però, en canvi, totes les que es coneixen duen l'estrella. La segona dificultat havia passat desapercebuda fins avui: i és que no hem de deduir automàticament que una marca situada a l'encapçalament de la llegenda hagi de tenir el mateix significat o objectiu que una marca situada en el camper de la moneda. Per exemple, a Sevilla la marca en forma d'estrella apareix bé a l'anvers o bé al revers de les monedes, gairebé sempre al costat de les figures representades. Rarament, l'estrella apareix integrada dins la llegenda però, quan ho fa, la moneda presenta també altres marques. Aquest fenomen de duplictat de marques havia estat distretament identificat com a duplictat d'assajadors. És el cas, per exemple, de la moneda reproduïda a continuació (fig. A), que combina una estrella a la llegenda i una I al mig del revers. Pot ser que una moneda es fabriqués signada per dos assajadors? No hi ha cap motiu, atès que en aquella època la responsabilitat no consta haver estat compartida. És cert que podria tractar-se d'un error de fabricació, en combinar una part d'encuny antic (el de la llegenda) amb una part d'encuny nou (el de la figura amb l'assajador correcte) en el moment de preparar els encunys per a efectuar l'emissió. Però, en aquest cas

concret sevillà, l'error resulta impossible en comprovar l'existència de peces de 2 rals i d'1 ral amb la mateixa disposició de marques.²² La marca I correspon a l'assajador de Sevilla Juan de Baeza, en actiu entre 1535 i 1538.

Per tant, a qui pertany l'estrella de vuit puntes que apareix a la llegenda de les monedes sevillanes amb marca I i a la llegenda de moltes monedes imperials de Carles V? De moment, no ho sabem. Podria ser d'algun alt càrrec de l'administració reial, potser un tresorer reial o potser un assajador general. El que sembla segur és que aquest personatge no era cap responsable únicament adscrit a la seca de Sevilla o a cap altre en concret.

Fig. A: 4 Rals de la seca de Sevilla a nom dels Reis Catòlics (1535-1538) amb marca d'assajador I i estrella a la llegenda. Josep PELLICER BRU, *Ensayadores. Las emisiones monetarias hispánicas (siglos XV-XX)*, ANE, Barcelona, 2010, p. 331. Exemplar subhastat a Aureo & Calicó, 12/2009, n. 394.

Grup 3: torre

El que acabo d'explicar en relació a la marca d'estrella de vuit puntes és igualment vàlid per a la marca torre, que apareix en escuts d'or i testons imperials i que, per motius que exposaré més endavant, podria ser anterior a la marca de l'estrella. La marca torre en les monedes imperials no ha estat tradicionalment atribuïda a Barcelona, per bé que també apareix a les monedes castellanes de mitjan segle XVI. La marca torre encapçalant la llegenda del revers la retrobem en la majoria de monedes d'un escut castellà a nom de Joana i Carles, de qualsevol de les seques del regne, i també en moltes monedes d'un escut d'or de Nàpols de l'època de l'Emperador.²³ Sembla clar, doncs, que si la marca es repeteix en diferents cases de

22. I també per l'existència de peces de la seca de Segòvia amb assajador P i la mateixa marca d'estrella a l'inici de la llegenda. Font: Íñigo Jarabo i Xavier Sanahuja, estudi en preparació sobre les monedes a nom dels Reis Catòlics.

23. Vegeu: F. CALICÓ, X. CALICÓ i J. TRIGO, *Numismática española. Catálogo de todas las monedas emitidas desde los Reyes Católicos a Juan Carlos I (1474-1998)*, Barcelona, 1998, 9a ed., p. 130; i FABRIZI, *op. cit.*, p. 87. La marca torre també apareix en alguna moneda d'argent de la seca de Conca amb marca creu patriarcal (mateixa font esmentada a la nota anterior).

moneda, fins i tot d'Estats diferents, aleshores no pot fer referència a cap assajador ni a cap mestre de seca locals. Es tracta, com en el cas de l'estrella de vuit puntes, d'una marca d'algun funcionari de l'administració reial.

Grup 4: creus, creus i anells, flors de llir, o creus i flors de llir

Algunes monedes imperials no duen ni estrelles, ni cas, ni torres. Aquestes peces del quart grup solen dur una creu (generalment potençada, rarament claviculada) a l'inici de la llegenda del revers, a vegades acompanyada de flors de llir, anells o grups d'anells. No coneixem el significat de les flors de llir, però també apareixen, encara que rarament, sense la creu o combinades amb la marca torre, circumstància que ens permet establir la hipòtesi d'un aprofitament d'encunys entre emissions consecutives.

Aquest grup 4 és l'únic que inclou totes les denominacions que apareixen esmentades a la documentació oficial del batiment de 1535 a Barcelona. Per tant, mentre no apareguin nous exemplars, la resposta a la primera pregunta la podríem tenir resolta: a Barcelona es van fabricar les monedes imperials que no duen l'estrella de vuit puntes, ni tampoc la torre, ni tampoc les dues cas. Fixem-nos en la taula:

Taula 3

Nova proposta de classificació de la moneda imperial de Carles V (1535-?)

Anys	Lloc	Marques	Denominacions fabricades						
			Or		Argent				Billó
			1 E	½ E	6 R	3 R	1 R	½ R	D
1535	Barcelona	Creus, anells, etc.	X	X		X	X	X	X
1535-1543	?	Torre	X	X		X	X		
1535-1543	?	Estrella	X		X	X			
d. 1535	?	K-K	X						

La segona pregunta inicial era: on es van fabricar les monedes imperials que no es van fabricar a Barcelona? Encara no tinc la resposta. Però caldrà aprofundir la recerca a partir d'una nova hipòtesi. Tradicionalment s'ha considerat que els escuts castellans a nom de Joana i Carles es van començar a fabricar l'any 1535 o 1537 però, ben al contrari, els documents reials semblen marcar el seu inici vuit anys més tard, el 1543. En una carta del 15 d'abril dirigida als oficials de la seca de Segòvia, l'emperador els assabenta com haurien de ser les corones d'or que s'havien de

fabricar «...las quales dichas coronas sean conforme al cuño y tamaño que se os envía con esta nuestra cédula...» i «e un letrado que diga JUANA ET CAROLUS HISPANIARUM REGES».²⁴ La cédula real sembla marcar l'inici del tipus de l'escut castellà en aquell moment, i no abans. Els acords de les Corts de Valladolid de 1537, tradicionalment considerats l'inici del batiment d'escuts castellans, podrien fer referència exclusivament als escuts imperials. Segons aquesta hipòtesi, entre 1535 i 1543, la seca sevillana, la segoviana i algunes altres seques –no necessàriament castellanes–, podrien haver fabricat escuts d'or imperials i altres denominacions menors, de manera simultània al batiment de la moneda pròpia –rals i ducats en el cas de Castella–.

6. Catàleg de denominacions

Escut imperial d'or (12 rals)

1.1

1.4

1.6

1.1.- Escut amb creu claviculada. Font: *Áureo & Calicó*, 01/07/11, n. 258. **1.4.-** Escut amb torre. Font: *Áureo & Calicó*, 28/05/13, n. 188. **1.6.-** Escut amb K. Font: www.fuenterebollo.com, sense mencionar-ne la procedència.

24. Dasí, *op. cit.*, doc. 264,

1

AV

a/ CAROLVS V IMPERATOR (o KAROLVS) (o HINPERATOR)

C - AROLVS V IMPERAT O- R

CA - ROLVS V IMPERAT - OR

Escut imperial de Carles V sostingut per àliga bicèfala sota una corona imperial, a vegades tallant la llegenda.

r/ HISPANIARVM ET VTRIVSQ3 SICIL[IE] REX

Creu amb fulles i corones imperials a l'extrem de cada braç.

Freqüència de marques (al r/) al CNI²⁵

Creu:	13
Creu + Flor de llir (a/):	1
Torre + Flor de llir (a/):	3
Torre:	15
Estrella:	9
K-K:	15

Mig escut imperial d'or (6 rals)

Dibuix mal interpretat per Heiss²⁶ i CNI, que el consideren un ral d'argent. Exemplars no retrobats però documentats (doc 5).

2.2.- Mig escut d'or amb torre. Font: CNI, vol. XIX, làm. 14, n. 7.

2

AV

a/ CAROLVS QVINTVS IMPE[RAT]

K - ROLVS V IMPERAT

Escut imperial de Carles V sostingut per àliga bicèfala sota una corona imperial, a vegades tallant la llegenda.

25. CNI, *Idem*, n. 161-219.

26. HEISS, *Idem*, n. 30-31.

r/ HISPANIARVM ET VTRIVSQ3 SICILIE R

Creu amb fulles i corones imperials a l'extrem de cada braç.

Freqüència de marques (al r/) al CNI²⁷

Flor o Creu: 1

Torre: 1

Mig escut imperial d'argent (6 rals)

3.1.- Mig escut d'argent amb estrella. Font: CNI, vol. XIX, làm. 14, n. 3

3

AR

a/ KAROLVS V IMPERAT[O] (O KROLVS)

Escut imperial de Carles V sostingut per àliga bicèfala sota una corona imperial.

r/ HISPANIARVM ET VTRIVSQ3 SICIL[IE] REX DEI GR[AC]

Creu amb fulles i corones imperials a l'extrem de cada braç.

Freqüència de marques (al r/) al CNI²⁸

Estrella: 3

27. CNI, *Idem*, n. 240-241, a partir dels dibuixos de Heiss.

28. CNI, *Idem*, n. 224-226.

Testó, *tostó*, o quart d'escut imperial d'argent (3 rals)

4.5.- Testó d'argent amb torre. Font: Calicó, 26/02/1987, n. 292.

4

AR

a/ CAROLVS V IMPERAT[OR] (o K[A]ROLVS) (o HINPERATOR)

C - AROLVS V IMPERAT O- R

CA - ROLVS V IMPERAT - OR

Escut imperial de Carles V sostingut per àliga bicèfala sota una corona imperial, a vegades tallant la llegenda.

r/ HISPANIARVM ET VTRIVSQ3 SICIL[IE] R[EX DEI]

Creu amb fulles i corones imperials a l'extrem de cada braç.

Freqüència de marques (al r/) al CNI²⁹

Creu:	3
Creu + 3 creus (a/)	1
Creu + Flor de llir (a/):	2
Flor de llir	2
Torre:	1
Estrella:	2

Ral imperial d'argent

5.1

5.2

29. CNI, *Idem*, n. 227-239.

6

5.1.- Ral d'argent amb creu claviculada i flor de llir. Font: CP. **5.2.-** Ral d'argent amb creu i grup d'anells. Font: F. CALICÓ, X. CALICÓ i J. TRIGO, *op. cit.*, p. 130. Procedent de la subhasta Numag - *Centro Num. Valencia*, 13/06/1996, n. 220. **6.** Ral d'argent acabat en ROMANORVM. Font: CNI, vol. XIX, lám. 14, n. 8.

5

AR

a/ CAROLVS V HINPERATOR

Dins d'una orla de punts, dues columnes; a sota, el mar; a dalt, una corona imperial que talla l'orla; als costats i al mig de les columnes, inscripció PLV-S VL-TRA.

r/ HISPANIARVM ET VTRIVSQ3 SICILIE R

Creu amb fulles i corones imperials a l'extrem de cada braç.

Freqüència de marques (al r/) al CNI³⁰

Creu + Flor de llir (a/): 2

Creu + grup d'anells (a/) 0³¹

Creu + Corona (a/): 1³²

6

AR

a/ CAROLVS V IMPERATOR ROMANORVM

Dins d'una orla de punts, dues columnes; a sota, el mar; a dalt, una corona imperial que talla l'orla; als costats i al mig de les columnes, inscripció PLV-S VL-TRA.

r/ HISPANIARVM ET VTRIVSQ3 SICIL[1]E R

Creu amb fulles i corones imperials a l'extrem de cada braç.

Freqüència de marques (al r/) al CNI³³

Torre: 1

30. CNI, *Idem*, n. 243-246.

31. No repertoriat al CNI, vegeu imatge 5.1.

32. Esmentat pel CNI, però no fotografiat.

33. CNI, *Idem*, n. 242.

Mig ral imperial d'argent

7.- Mig escut d'argent amb estrella. Font: CNI, vol. XIX, làm. 14, n. 9.

7

AR

a/ CAROLVS V IMPERATOR (O HINPERATOR)

Dins d'una orla de punts, dues columnes; a sota, el mar; a dalt, una corona imperial que talla l'orla; als costats i al mig de les columnes, inscripció PLV-S VL-TRA.

r/ HISPANIARVM ET VTRIVSQ3 SICILIE R

Creu amb fulles i corones imperials a l'extrem de cada braç.

Freqüència de marques (al r/) al CNI³⁴

Creu + grup d'anells (a/) 1

Diner o menut imperial de billó

8.- Diner menut. Font: Adolfo, Clemente i Juan CAYÓN, *Monedas Españolas. Del Tremis al Euro*, Madrid, 2 vols., 2005, sense citar font de procedència.

8

BI

a/ CAROLVS V IMPERATOR

Dins d'una orla de punts, dues columnes; a sota, el mar; a dalt, una corona imperial que talla l'orla; als costats i al mig de les columnes, inscripció PLV-S VL-TRA.

r/ HISPANIARVM ET VTRIVSQ3 S R

Creu de Jerusalem dins orla de punts.

Freqüència de marques (al r/) al CNI³⁵

Creu 5

34. CNI, *Idem*, n. 247-248.

35. CNI, *Idem*, n. 1037-1041.

7. Documents

1

1535, 17 de març. Barcelona.

Carta de Fadrique de Portugal, arquebisbe de Saragossa i virrei de Catalunya, a Alonso de Idiáquez, secretari reial i del Consell d'Estat de Carles I, assabentant-lo del personal actiu a les seques de Barcelona i Perpinyà i recomanant-li fer portar altres oficials de Saragossa en el cas que es volgués fabricar molta moneda.

AGS (Archivo General de Simancas), Secretaría de Estado, Corona de Aragón, Lligall 271, doc. 102.

Inèdit.

...

Quando su Magestad me mandó que supiese qué oficiales habría aquí en la casa de la moneda para labrar moneda de oro y de plata, estaba aquí el maestro de la casa de la moneda de Perpinán. El de Barcelona me dixo que tenía diez o doze oficiales y quatro monederos, y el de Perpiñán me dixo que tenía otros tantos también. Lo deveis señor hazer saber a su Magestad para ver lo que más manda se haga. Y si se ha de labrar gran suma no fuera malo hazer venir otros tantos oficiales de Çaragoça con todas las herramientas y cosas necesarias para la dicha fabricación.

2

1535, 17 de setembre. Barcelona

El regent la tresoreria reial del Principat de Catalunya, Joan Ferrer i Despuig, escriu a l'Emperador Carles assabentant-lo, entre d'altres notícies, de la finalització imminent de l'emissió de moneda imperial a Barcelona.

AGS, Secretaría de Estado, Corona de Aragón, Lligall 271, doc. 95.

Inèdit.

Sacra, cesárea, y católica magestat.

Recebí la de V. M. del último d'agosto y el despatxo para la serenísima emperatris, el qual con correu propio embié a toda diligensia como V. M. mandó. Toda la moneda de oro y plata es acabada de labrar y acunyar. Solo falta acunyar asta la suma de mil marcos de billón el qual se acabará en quatro días. Ay circa de diez mil imperiales en oro, quatro mil en testones y reales, y doze mil en billón. Fasta haora no e dado más de los cient imperiales a Cortavilla para correr las postas. M. Joan el armero se partirá dentro de unos días porqué s'a concertado las armas y los co-

fres proveherle del dinero necesario con orden del lugarteniente como V. M. me tiene mandado. En lo de la nau para'l guardajoyas supplico a V. M. mande responder lo que más fuere surcol servicio. Fasta ahora no s'entiende de Menorca. Otra cosa más de que la villa de Mahó se tenía fuerte y que los de dentro avían muertos algunos turcos y moros, y los de Ciutadila avían salido a escaramuzar, y murieron de unos y de otros pero mutchos más murieron de los enemigos. A nuestro Señor la muy imperial persona de V. M. guarde por luengos y felisimos anyos con acrecentado de más reynos y señoríos. De Barcelona, a xvii de setiembre de MDXXXV.

Vuestra sacra, cesárea, y católica magestat.

Muy omilde y obediente súbdito y vasalo qui las muy imperiales manos de aquella besa. Joan Ferrer y Despuig.

3

1535, 24 de novembre. Barcelona.

Certificació a càrrec de Joan Ferrer i Despuig, regent la tresoreria reial del Principat de Catalunya, del volum de monedes fabricat a Barcelona l'estiu de 1535 per a finançar l'expedició de l'emperador Carles contra Tunis, de les despeses ocasionades per la dita fabricació i transport, i de les quantitats lliurades a Garcia Álvarez de Toledo.

AGS, Secretaría de Estado, Corona de Aragón, Lligall 271, docs. 110 (signat per Joan Ferrer Despuig, tresorer reial, i per Fadrique de Portugal, arquebisbe de Saragossa) i 113 (sense signar).

Inèdit.

Cuenta del dinero que recibió mossén Joan Ferrer Despuig, regente la thesorería de su Maiestad del contador Joan d'Encizo.

Primo recebió nueve mil y dozientos y veynte escudos de oro imperiales: IX mil CCXX escudos.

E més recebió quatorze mil y quatrocientos y quarenta y hun tostons de plata imperiales que son tres mil y seyscientos y dez scudos y hun tostón, a razón de quatro pieças el scudo: III mil DCX escudos i tostón.

E més recebió diez mil y sietecientos y cinquenta reales de plata imperiales que son ochocientos y noventa y cinco escudos a razón de doze pieças el escudo y diez reales: DCCCXCV escudos x reales.

E més recebió mil y ochocientos medios reales de plata imperiales que son setenta y cinco escudos a razón de veynte y quatro pieças el escudo: LXXV escudos.

E més recebió treze mil y ochenta y tres marcos de vellón imperial: xiii mil LXXXIII marcos.

Cuenta de lo que ha gastado el dicho regente la thesorería por mandado de su maiestat y a orden del ilustrísimo y reverendísimo señor don Fadrique de Portugal, arçobispo de Çaragoça, lugarteniente general en el Principado de Cathaluña y condados de Rossellon y Cerdaña.

Primo pago a Joan Fix, armero de su maiestat, ciento y sesenta y tres escudos imperiales y hun real por el coste de hazer traer de la presente ciudad de Barcelona a Valladolid veynte y tres cargas de armas de su maiestat a razón de seys ducados y medio la carga: CLXIII escudos II sueldos.

E més pago al dictio Joan Fix veynte y siete escudos y tres reales por la costa del camino y para otros gastos: XXVII escudos VI sueldos.

E més pago a Enrique de Cortavilla ajudante de guarda de joyas de su maiestat, ciento escudes imperiales para el gasto de correr las postas de la dicha ciudad de Barcelona a Medina del Campo, y de Medina del Campo a Madrit, y desde Madrit volver por la dicha posta a esta dicha ciudad de Barcelona por mandado de su maiestat, porque llegase antes que se partiese el guardajoyas de su maiestat, el qual se havia de embarcar en la primera nave que se ofreciese para yr a Nápoles como su maiestat lohavía mandado: C escudos.

E més pago por treynta y cinco azémilas que llevaron de la presente ciudad de Barcelona a la villa de Palamós treynta y cinco cargas de las joyas y guardaropa de su maiestat, quarenta y dos escudos imperiales y veynte hun sueldos a razón de veynte y siete sueldos por azémila porqué don García de Toledo no las quiso recibir en Barcelona sinó en la dicha villa de Palamós, a donde quedó la galera, la qual, por elmal tiempo, no llegó a esta dicha ciudad: XXXXII escudos XXI sueldos.

E més pago por XXIII azémilas que traxeron de la dicha ciudad de Barcelona a la dicha villa de Palamós XXIII cargas de la moneda de su maiestat así de oro como de plata y de vellón, XXVIII escudos v sueldos a razón de XXVII sueldos por azémila, como arriba está dicho: XXVIII escudos v sueldos.

E més pago a quatro bastaxes embaladores que embalaron, ataron, cocieron y liaron las cerpelleras por cubiertas a las arcas donde yva la dicha moneda, seys reales: XII sueldos.

E més pago por quarenta y seys arcas en las quales va la dicha moneda, ocho escudos y XVIII sueldos y seys dineros a razón de quatro sueldos y tres dineros por pieça: VIII escudos XVIII sueldos VI (dineros).

E més por dos escudos de los quales se hizieron ensayes: II escudos.

E més por tres tostones de los quales se hizieron ensayes: XVI sueldos VI (dineros).

Cuenta de lo que ha dado el dicho regente la thesorería al señor don García de Toledo por mandado de su magestat.

Primo ocho mil y ochocientos escudos imperiales de oro: VIII mil DCCCL escudos.

E més, quatorze mil y quatrocientos y quarenta y un tostones de plata imperiales: XIII mil CCCXLI tostones.

E més, diez mil y setecientos y cinquenta reales de plata imperiales: X mil DCCL reales.

E més, mil y ochocientos medios reales de plata imperiales: I mil DCCC medios reales.

E més, treze mil y ochenta y tres marcos de vellón imperial: XIII mil LXXXIII marcos.

4

1535, 24 de novembre. Barcelona.

El regent la tresoreria reial del Principat de Catalunya, Joan Ferrer i Despuig, escriu a Francisco de los Cobos, secretari d'estat de l'emperador Carles, assabentant-lo del trasllat de les monedes i les joies al port de Palamós i de les despeses ocasionades.

AGS, Secretaría de Estado, Corona de Aragón, Lligall 271, doc. 95.

Inèdit.

Al muy illustre senyor el señor comendador de León, mi señor.

La de V. S. de los xx de setiembre recibí con las para la serenísima donya Ysabel, las quales di en la ora en proprias manos y con esta serán, cartas de su majestad mandara V. S. avisar del recibo.

Don García de Toledo desembarcó en Palamós y vino acá por la posta y por ser en lo más rezio del inbierno y la playa d'esta ciudat sin reparo y por lo qu'està el tiempo desbaratado, a platicado con el señor vizorey y procurado que se levasen por tierra a Palamós las joyas y dineros poniendo al delante mutchas cosas que ne se podrian seguir y los peligros que recrecían y el tiempo que se perdía si la galera avía de venir a cargar en la playa d'esta ciudat y algunos de sus marineros que vinieron aquí con una fragata dezían lo mismo. Por todo lo qual acordó el señor vizorey que fuese por tierra a Palamós con el guardajoyas y aguazilles y otros oficiales muy bien acompanyado todo. Con la presente será la relación de la moneda que recibí de Diego Navarro, criado del contador Joan de Ansizo y la cuenta de todo lo que ha gastado y pagado por servicio de su magestad y orden del vizorey, al qual he dado una copia para imbiar a V. S. y va firmada de su mano y de la mia a bien que en aquella ay hierro de tres coronas y catorze sueldos a mi danyo en la partida de las quarenta y seys arcas como V. S. podrá mandar ver. En la mia

de XIIIe del presente escriví a V. S. que montava lo que io avía gastado y pagado falta aquella jornada trecientas y disiciete coronas y seys reales. Y fué error porqué las veinte y siete coronas y tres reales que di a mosén Joan Fix, armero, se comprendían en las cient y noventa coronas y quatro reales de las azémilas para levar las armas a Valadolit como por la cuenta y relación parece.

Al dicho don García he dado y entregado todo la moneda de oro y plata y de villón: en oro, hotcho mil y otchocientas y sinquenta coronas; en plata, catorze mil y quatrocientos y quarenta un testón de tres reales; y dies mil y cietecientos y sinquenta reales; y mil y otchocientos medios reales; y treze mil y hotchenta y tres marcos de billón pesados con el marco de Castilla. Y e le dado dos pesas que pesan sinquenta marcos con las quales se pesó quando io le recibí, los quales son muy finos y los podrá mandar azer provar V. S. Y he cobrado carta de pago de todo ditcho dinero de don García y con esta será el trzlado los treze mil y otchenta y tres marcosa de villón, valen más de XIII mil LXXXIII coronas, dándolo y recibéndolo a cuenta porqué hay de feble y uno con otro cada marco de menudos es casi treze reales algo más o menos, porqué sea V. S. avisado de todo. E. nuestro Señor la muy illustre perçona de V. S. guarde vida y estado a creciente. De Barcelona, a XXVIII de noviembre de MDXXXV annys.

Muy illustre señor.

Muy afectísimo servidor y le besa las manos.

Joan Ferrer y Despuig.

5

1535 (?). Barcelona.

Notícia sobre la fabricació de moneda imperial a Barcelona per tal de pagar l'armada de Carles I.

Josep SALAT, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña, con documentos justificativos*, Antoni Brusi, Barcelona, 2 vols., 1818, tom I, 242; tom II, doc. CII.³⁶

Reproduït per Felip MATEU LLOPIS, «Las acuñaciones barcelonesas de oro de Carlos I y la introducción del escudo en España», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, Barcelona, 1945, p. 24-25.³⁷

A 20 d'abril avian arribadas a sa Magestat 14 càrregas de or y argent, las quals venían per terra de Sevilla y era tot vingut de las islas trobades del Perú, y que y avia algunas setras de or tant grans com una persona, cosa de gran vàlua, de que

36. Però amb data incorrecta de 1534.

37. Però citant incorrectament com a font el *Dietari de la Generalitat* de Jaume Safont.

sa magestat en una casa gran, en lo carrer de Baseya, de fron qui va a mar, féu diversos apartaments per batrer dit or y argent y fer de tota moneda. Y féu venir las secas y mestransas de diversas terras y ciutats, ço és, la mestransa y seca de Pamplona, la de Burgos, la de Zaragoza, la de Toledo, la de Perpinyà y la de Cuenca, la de Fuentes y la de Barcelona y cascuna mestrança estava en son apartament y raxat de fust ab un gran títol demunt la porta del rextat que deya BURGOS, TOLEDO, ZARAGOZA, y les altres. Eren entre tots los que feyen feyna 120 hòmens, cosa bé de veurer y de sentir grandíssima remor, los uns feyan escuts de or, los altres reals, altres coronas, altres menuts. Les monedes que feren foren aquestes, escuts d'or que valían 21 sous barcelonesos e mitg escuts ho coronas que valían 11 sous, e coronas d'argent que valían 11 sous, de mijas coronas 5 sous 6 diners, de reals que valían 22 diners e molts menuts, y tota la dita moneda, axí de or com de argent de una part tenia forjat la creu de Jerusalem y de altra las columnas ab lo plus ultra. En Barcelona corregué poch y casi no gens dita moneda, que tota serví per pagar la armada que sa magestat entenia fer y de fet féu.

A 28 de maig de dit any sa magestat féu altra crida notificant a tothom generalment de la nova moneda que avia feta estampar, manant que fos presa e que valgués un escut de aquells onse reals, dels que ell havia fet estampar e quiscun real valgués 24 dinés dels que ell havia fet estampar. La qual moneda paragué a la ciutat ser baxa de lliga perçò no corregué en la present ciutat sinó molt poch, sinó que se l'enportaren y corregué en lo camps a ont anaren y se'n pagà l'armada.